

מפגש מס' 102

דף למנחה

תהילים ע"ט - פ"ג

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

מזמור ע"ט - קינה על החורבן

מזמור פ' - תפילה להצלה - משל הגפן

מזמור פ"א - קריאה לעבודת ה'

מזמור פ"ב - תוכחה לשופטים

מזמור פ"ג - "אלוקים אל דומי לך"

לימוד מעמיק

שיר של יום שלישי - המשפט כבסיס לקיום הארץ

בשיעור זה נעסוק במזמור פ"ב. מזמור זה נאמר בכל שבוע כשיר של יום שלישי, ואני נעניין במזמור וננסה להבין את משמעותו ומדוע הוא נאמר דווקא ביום שלישי

חלק א - מיהם ה"אלהים"?

מזמור פ"ב עוסק במערכת המשפט, שנתבע ממנה להיות צודקת והוגנת, להציל עשוק מיד עושקו ולהביא לחברה מתוקנת יותר.

המילה "א-להים" מופיעה במזמור זה ארבע פעמים, ושוזרת את רעיון המזמור. למילה זו יש שני מובנים: ברוב הופעותיה בתנ"ך היא מופיעה כאחד משמותיו של הקב"ה, המקושר למידת הדין. פירושה השני של המילה הוא דיין/בית דין, גם כאלה אנושיים, כפי שמופיע מספר פעמים בפרשת משפטים: וְנִקְרָב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים... "עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְבַר שְׁנֵיהֶם... אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְנִשְׁיֵא בְעַמְּךָ לֹא תֵאָדָר (שמות כ"ב, ז-ח; כז).

במזמור שלנו מופיעים שני המובנים של המילה "אלהים", ויש להבדיל ביניהם: כבר בפסוק א ברור כי בלתי אפשרי להבין את שני ה'א-להים' שבפסוק באותו מובן: אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדָת אֶל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט - נושא הפסוק הוא א-להים - ה' - והוא מתואר כשופט בקרב 'אלהים' - כלומר, השופטים, בית הדין. פסוק הפתיחה של המזמור כבר מגדיר את הנחת המוצא של המשורר, הרואה במערכת המשפט מושג דתי שיש לא-להים השפעה עליו או התעניינות בו. כבר בשלב זה, ברור כי הדבר דורש מהדיינים רמה גבוהה של דיוק וזהירות בדין. לפי זה, לא ניתן לסכם את המשפט בתור מערכת חברתית אנושית שאין בה אמת אחת ועיקרה הוא ביצירת סדר ומבנה כלשהם. אלא ישנם צדק ומשפט אובייקטיבים במציאות, שא-להים דורש את קיומם ומשתתף עם הדיינים ביצירתם.

בעקבות תפיסה זו, מוכיח המשורר את הדיינים על כך שהמשפט שלהם איננו בדרכי ה': עֲדַמְתִּי תִשְׁפֹּטוּ עוֹלָם וּפְגִי
רְשָׁעִים תִּשְׁאֹרְסֵלָה (פ"ב, ב). ההאשמה שמאשים המשורר את השופטים מזכירה את הציונים לשופטים המופיעים
בתורה: לֹא תַעֲשׂוּ עוֹלָם בְּמִשְׁפָּט לֹא תִשָּׂא פָנֶי דָל וְלֹא תִהְדָּר פָּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ (ויקרא י"ט, טו). למרות הדמיון
הרב בין משפטי התורה למשפטי העולם הקדום, בחוקי העמים אין ציונים כאלה ישירים לשופטים. בדרך כלל
היה כחו של השופט מעל הכל, ולא ניתן היה לבקר אותו, עד כדי כך שכינוי השופטים "אלהים", ביטא גם את
מעמדם העליון כשליטים על בני האדם אחרים (יש אף המפרשים את המזמור כולו על האלילים. ראה [בסרטון](#)
[מאת ד"ר בני גזונדהייט](#)).

אכן, כך חשב המשורר בתחילה: אֲנִי־אֶמְרֶה אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֲלִיּוֹן כָּלְכֶם (פ"ב, ו). הוא הכיר בכח סמכותם העליונה
על בני האדם, אבל האמין, או לפחות קיווה, שאנשי המשפט יושפעו מנוכחות א-להים בקרבם בעת הדין, ויהיו
זהירים ומכוננים לנהוג כמעמדם - להסתכל על הדברים "מלמעלה", להתעלות על עצמם, ולנהוג בצדק (ראה
[בסרטון מאת הרב אורי שרקי](#)). אך למעשה, הוא רואה שההפך הוא הנכון: הם מנצלים את עליונותם בצורה לא
ראויה, ואף מעוותת, ולכן הוא שמח לראות במפלתם: אֲכֵן כָּאֵדָם תִּמְוֹתֶיךָ וּכְאֶחָד הַשָּׂרִים תִּפְלֹי (פ"ב, ז). המוות שובר
את התדמית האלהית של בעלי הכח. מכיוון שהם מתים ככל האדם, מתברר שהם אינם באמת "אלהים". לכן דאג
ה' שאדם לא יאכל מעץ החיים לאחר ש'היה כא-להים לדעת טוב ורע', כך האדם לעולם לא יוכל להדמות לא-
להים. והנביאים חוזרים על כך שוב ושוב: אדם שמתגאה וחושב שהוא עליון כא-להים - לא יחזיק מעמד, ומותו
יוכיח את אנושיותו (כך ניתן לראות בנבואות ישעיהו על מלך אשור ועל מלך בבל, ובנבואת יחזקאל על נגיד צור).
למעשה, התנ"ך מבחיר שוב ושוב ששופטים (וכן כל אדם הנמצא במעמד עליונות), צריכים לזכור תמיד את
מקומם ואת אנושיותם, ולהסתפק בהיותם 'אלהים' - שופטים - ולא לראות עצמם גם כ'אלהים' מיתולוגי הנעלה
מבני האדם. (ראו [בפוסט מאת שופט בית המשפט העליון פרופ' אליקים רובינשטיין](#)).

מתוך יאוש, מסיים המשורר בבקשה כי א-להים לא יסתפק במשפט בני האדם, אלא ישפט את הארץ בעצמו:
קוֹמָה אֱלֹהִים שִׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִּנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם (פ"ב, ח) (ראו גם [בפוסט מאת שמואל פוקס](#)).

זוית אישית:

אדם הנמצא בעמדת עליונות, יכול להשתמש בעליונותו כדי לעזור לאנשים אחרים וכדי לעשות צדק,
אך הוא עלול גם לנצל את כוחו לרעה. חישבו על סיטואציה בה הייתם בעמדת עליונות. באיזה אופן
השתמשתם בכח שניתן בידכם?

שאלה לדיון אקטואלי

חישבו על מערכת המשפט כיום - באיזו מידה היא בעלת סמכות עליונה, ובאיזו מידה היא כפופה
לחוקים? והאם החוקים הללו הם "אובייקטיביים"?

חלק ב - משפט הארץ

מזמור זה נאמר בכל שבוע כשיר של יום שלישי, ובזמן המקדש היו שרים אותו עם הקרבת קרבנות התמיד. מה
הקשר בין מזמור העוסק במשפט לבין יום שלישי?

הגמרא מביאה ברייתא המסבירה את שיבוץ המזמורים של כל יום במקדש על פי ימי הבריאה:

תלמוד בבלי ראש השנה דף לא עמוד א

תניא רבי יהודה אומר משום ר' עקיבא:
בראשון מה היו אומרים? (תהלים כד, א) "לה' הארץ ומלואה" על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו.
בשני מה היו אומרים? (תהלים מח, ב) "גדול ה' ומהולל מאד" על שם שחילק מעשיו ומלך עליהן.
בשלישי היו אומרים (תהלים פב, א) "אלהים נצב בעדת אל" על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו.
ברביעי היו אומרים (תהלים צד, א) "אל נקמות ה'" על שם שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהן.
בחמישי היו אומרים (תהלים פא, ב) "הרנינו לאלהים עוזנו" על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו.
בששי היו אומרים (תהלים צג, א) "ה' מלך גאות לבש" על שם שגמר מלאכתו ומלך עליהן.
בשביעי היו אומרים (תהלים צב, א) "מזמור שיר ליום השבת" ליום שכולו שבת.

כפי שניתן לראות, הקשר בין המזמור ליום בו נאמר לא נמצא במפורש בפסוקים, ונראה כי הוא נעוץ בהבנת משמעותו הכוללת של תוכן המזמור. כך למשל, מזמור מ"ח העוסק בגדולת ה' השוכן בעיר הא-להים, מתחבר ליום השני בו חילק א-להים בין שמיים לארץ, ובכך צמצם את שכינתו לעליונים, ולאחר מכן למקום אחד מיוחד בתחתונים.

על פי הברייתא, מזמור פ"ב קשור ליצירת הארץ, שהתגלתה ביום השלישי. מהו הקשר, אם כן, בין יצירת הארץ לבין משפט צדק המתואר במזמור? רמז לתשובה על כך נמצא כבר בתוך המזמור, כאשר המשורר מתאר את השחיתות של השופטים: **לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינּוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלְכוּ יְמוּטוֹ כְּלִמּוּסֵי אֶרֶץ (פ"ב, ה).** המשורר מקשר בין התנהלותם הלקויה של השופטים ההולכים בחשכה, לבין התמוטטות היסודות של הארץ, ומציג תפיסה הרואה במערכת משפט מתוקנת תנאי הכרחי לקיום העולם.

תפיסה זו מופיעה בתנ"ך במקומות נוספים. הדוגמא ברורה והטובה ביותר לכך היא המבול. עשרה דורות לאחר אדם הראשון, הארץ נשחתת בגלל ה'חמס' שבקרבה - גזל בחסות החוק. החברה המקולקלת והיעדר המשפט המתוקן מביאים בסופו של דבר גם לחורבנה של הארץ עצמה. כשם שיצירת הארץ ביום השלישי היתה על ידי 'פינוי' המים ממנה והגבלתם למקום אחד, כך חורבנה היה ההיפך הגמור - ביטול יצירתה ביום השלישי וכיסויה מחדש במים.

ניתן אף להציע שקיומה של הארץ מותנה בחק ובמשפט גם באופן מטאפורי - הגבלת המים למקום אחד מתוארת כחק וגבול שקבע א-להים על מנת לאפשר את קיום הארץ: **אֲשֶׁר שָׁמַתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם חֶק עוֹלָם וְלֹא יַעֲבֹרֵנָהוּ (ירמיהו ה', כב).** התמוטטות הסדר המשפטי של העולם, כמוה כשטף מים ללא גבול, המערבב וממוסס את החברה האנושית. במובן זה, מהווים חוקי המשפט הא-להיים מעין חוקי טבע. עם בריאת העולם, או לפחות מיד לאחר המבול, מצווה א-להים את בני נח על קיום הדינים, ומגדיר כללי התנהגות המתאימים לברואיו, ששמירה עליהם כמוה כשמירה על איזוני הכוחות בעולם הטבע, ומאפשרת לחברה האנושית להתקיים ביציבות.

שאלה למחשבה

חשבו על דוגמאות לדינים שבלעדיהם החברה לא יכולה להתקיים.

האם זה נכון רק לעקרונות המשפטיים עליהם מתבססת החברה, או שגם הסעיפים הקטנים של כל חוק יכולים להיות קריטיים לשמירת האיזון החברתי? הציעו לכך דוגמאות.

חלק ג - ירושת הארץ

הבנת המזמור כנוגע בתשתית הבסיסית של קיום הארץ ומתכתב עם סיפור המבול, מתכתבת עם פרט חשוב נוסף: אחת מן הרעות המתוארות ככאלה שהביאו למבול, היא התנהגותם של 'בני האלהים' - השרים והשופטים שרואים בעצמם עליונים וחשובים יותר משאר 'בני האדם', ולוקחים מהם נשים מכל אשר בחרו. כמו במזמור שלנו, מושם דגש על התנהגותם של אנשי השלטון והמשפט, המכונים בשם אלהים ומקבלים לידם כח ושררה על אחיהם. האם יראו עצמם כעליונים באמת, או יכירו בכך ש'כאדם תמותון'?

ציפייה זו היא גם הציפייה ממלכים, הנחשבים לשופטי הארץ ובעלי האחריות לתיקונה החברתי: "מלך במשפט יעמיד ארץ". בהמשך ספר בראשית הופכת ההתייחסות ל'ארץ' לממוקדת בארץ הנבחרת - ארץ כנען. מתוך הקשר של ירושתה, נמדדת התנהגותם של מלכי הארץ - פרעה, אבימלך, שכם ומלכי סדום. הנהגו בדרך משפט? או 'יקחו להם נשים מכל אשר בחרו'? שוב ושוב מוכיחים יושבי הארץ כי אינם ראויים לשבת בה, וסדום אף נהפכת בהשמדה המזכירה את המבול.

אל מול מלכים אלה והתנהגותם הכנענית עומד אברהם, הנבחר על ידי ה' דווקא מכיוון שהוא מסוגל ללמד את בניו 'לעשות צדקה ומשפט'. דווקא על ידי קיום משפטי ה' יזכו בניו לרשת את הארץ הזו, ובזכות עליונותו המוסרית הוא מובטח כי ינחל את הארץ. כך גם בהמשך, התורה מתנה את ישיבת העם בא"י, בכך שיקיימו את חוקי ה' ואת משפטיהם: וְשִׁמְרֶתֶם אֶת כָּל חֻקֹּתַי וְאֶת כָּל מִשְׁפָּטַי וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִקְיֹא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לְשִׁבְתָּ בָּהּ (ויקרא כ', כב).

שאלה למחשבה

אם אכן שמירת המשפט מהווה בסיס הנדרש לקיום כל חברה אנושית, מדוע בארץ ישראל יש הקפדה יתרה על שמירת המשפט? מה מיוחד במשפטי התורה המתאימים דווקא לארץ הקודש?

ניתן לראות על כך במאמר [מאת הרב יאיר קאהן](#).

סיכום:

מזמור פ"ב מתאר את המתח בין הדיינות האנושית הקיימת לבין הציפייה מן הדיינות בהשוואתה לא-להים - דיין הצדק. הוא מציג שתי דרישות מהשופטים - ראשית, עליהם לשמור על חוקי המשפט הא-להיים, ולא להטות את משפטם כראות עיניהם. יחד עם זאת, עליהם לזכור תמיד את מקומם ואת אנושיותם, ולהסתפק בהיותם 'אלהים' - שופטים - ולא לראות עצמם גם כ'אלהים' מיתולוגי הנעלה מבני האדם. שתי הדרישות הללו באות יחד וקיום כל אחת מהן משפיע על קיום השניה.

ראינו כי תפיסתו העקרונית של המשורר היא שהמשפט הוא אמת אובייקטיבית המגדירה את חוקי הקיום של החברה האנושית בעולם, בדומה לחוקי הטבע המקיימים את העולם. רק על ידי מערכת משפט מתוקנת יתקיים העולם באופן מתוקן. לכן נקרא המזמור ביום שלישי, בו נבראה הארץ, שקיומה תלוי במשפט הצדק.

ראינו כי דרישת המשפט מקבלת פן ייחודי ומדויק אף יותר כאשר מדובר בארץ ישראל, והדרישה הא-להית לקיום בה מתארת חוקים המובנים במהותה של הארץ, שאינה יכולה לסבול חברה מקולקלת בתוכה.

להרחבה

[מאמר מאת הרב אלחנן סמט: מזמור פ"ב - עד מתי תשפטו עול?](#)

[שיעור מאת הרב ד"ר יואל בן-נון: האם אפשר לצוות על שופטים?](#)

[מאמר מאת הרב שמעון קליין: גבולות בספר בראשית](#)